

nimien suhteen havainnollistan kahdella teennäisellä katkelmalla, jotka viittaavat samaan maastoon. Jos kuulijat tai lukijat ovat outoja, käytetään tiiviissäkin esityksessä monien sisältösanojen joukossa myös erisnimiä, esim.

Vuoteen 1948 saakka pistoraide ulottui Kuluksen laiturivaihteelta^a Olkkajärven Kuluslahteen^b, Ison-Kulusniemen eteläiseen niemekkeeseen^c.

Spontaanin lähikielen tallentaminen ei ole helppoa, ja sen sana-asun rakentelu intuition varassa voi viedä harhaan. Esim. edellinen katkelma on vielä kovin virallissävyyinen näin puhekielistettynä:

Ennen pääsi asemalta^a junalla satamarataa pitkin ihan Kotilahden^b rantaan, Isonniemennokkaan^c asti.

Suurista eroista huolimatta sama viesti välittyi molemmista, kunhan kuulija jälkimmäisessä tapauksessa on lähipiiristä kyseisen puheenaiheen kannalta: tietää ilman muuta, mihin *asema*, *koti* ja *Isoniemi* viittaavat virkkeessä.

Kyseinen Olkkajärven maasto sisältää muitakin rinnakkaisnimiä, jotka eivät ole vapaassa vaihtelussa. Tuon rovaniemeläisen esimerkkialueen avulla pyrin osoittamaan, miten eri konteksteihin sopivat nimivariantit eroavat ryhminä toisistaan ja mikä niillä on yhteistä. Edelleen luonnehdin käyttäjäkuntaa tai käyttötilanteita.¹

Rinnakkaisnimien esiintyminen kytkeytyy läheisesti viestintätilanteen ihmisten tietoasemaan. Nissilä (1962: 73–74) selittää epeksegeettisten nimien esiintymisen siten, että paikan laadun osoittamiseen tarvitaan selventävä lisä; esim. primaariosaan *karmistōli* liittyy tämän vuoksi appellatiivi *kivi*: *karmistōliḱkivi*. Tämä on tarpeen tietysti vain paikoista tuntemattomalle puhuttaessa; itse maas-

¹ Aineisto perustuu paitsi omiin kotihavaintoihini myös keruisiini (Nimiariston aineistoon) ja keskusteluihin etenkin Anni Huttusen sekä Agnes ja Eelis Nevalan kanssa.

Rinnakkaisnimien kotoisuusasteet

Tunnetusti ihminen käyttää intiimeissä yhteyksissä aivan eri sanoja ja käänteitä kuin asiatekstissä. Hoivakielestä voi kirjata noin kaksisataa sanamuodostetta yhdestäkin paikallismurteesta. Tavallisesta kotikeskustelusta löytyy vielä runsaammin karakteristisia sanoja ja sanontoja, jotka leimaavat sitä. Tämä ns. lähikieli tarvitsee myös maastoon viittavia sanoja, jotka yksilöivät puheena olevan paikan, siis erisnimiä, silloin kun pelkkä demonstratiivi ei riitä.

Yleiskielen ja lähikielen eroa paikan-

to ei yleensä vaadi kaksin-, saati kolminkertaista nimistää. Siis ongelma on onomastisen lisäksi sosiaalinen. Sosioonomastiikka ottaa huomioon molemmat.

Kiviniemi (1976: 50–51) viittaa kansanomaisten paikannimien kaksitasoisuuteen: talon piirin ja laajempaan käyttöön (»mikro- och makrotoponym»). Talon nimillä on usein appellatiivisia homonyymejä, esim. *Kotoneva, Marjamäki; Hemåkern, Kalvhagen*.

Seuraavassa erotan rinnakkaisnimistä kolme porrasta. Pelkkien arkistomerkin-
töjen avulla luokitus jäisi yleensä todennäköisyyspäätelemien varaan (mts. 50), mutta kolmijakokin voidaan varmistaa toteamalla mahdolliset käyttäjäkunnat ja käyttötilanteet itse maastossa ja yhteisöissä niistä tapauksista, joissa on tarjolla useita samatarkoitteisia nimiä. Perustaksi otan siis puhujayhteisön läheisyyden paikannimien tarkoitteeseen puhetilanteessa eli proprin kotoisuuden. Kotoisuusluokat ovat seuraavat: 1) kotinimistö, 2) lähinimistö, 3) etänimistö.

Selvät *kotinimet* ovat aina käypiä ja yleensä riittäviä itse paikalla, talon piirissä käytettyinä. Ne voivat silti viitata etäisempiinkin paikkoihin kuin kotinurkille. Toista nimeä tarvitaan kuitenkin myös kotipiirissä silloin, kun sekaantumisvaara on ilmeinen.

Kotoisuudeltaan heikoimmat kuuluvat tietysti *etänimistöön*, jonka virallisuonteisiin tai muuten etäisiin käyttöyhteyksiin eivät kotinimet sovi.

Kahden ääriluokan väliin jää *lähinimistö*, joka tarjoaa asiallisen vaihtoehdon kotinimelle tai nasevamman synonymin etänimelle.²

² Suomen ruotsinkieliseltä alueelta on tehty monipuolinen tutkimus nimistöntuntemuksesta eri ikä- ja sosiaaliryhmissä. (Slotte–Zilliacus–Harling 1973: 97–180). Siinä lähinimiksi (närnamn) luettiin talosta yhden kilometrin säteellä olevat nimet ja ulompana olivat kaukonimet (fjärrnamn) (mt. 112–114).

Esimerkkimaastosta, Rovaniemen Olkkajärven Kulusniemen ympäriltä, otan 15 nimellistä paikkaa. Niillä kaikilla on ainakin yksi kotinimi; yhteensä 19 nimeä. Lähinimistö merkitsee maastosta 7 kohtaa ja etänimistö omilla uusilla varianteillaan 4 suurinta kohdetta. Ks. seuraavan sivun karttaa.

1. Kotinimistö. Kotona talossa riittävät demonstratiivien kanssa appellatiiviset nimet, jotka siis ovat vastaavien normaalisanojen asuisia. Ks. kartasta etenkin kursivoituja nimiä. Pelkkä *Niemi* viittaa ensisijaisesti oleskeluniemeen: talosta kärkeen päin. Toissijaisesti, yhteyksien vaatiessa, sana tarkoittaa lahden takana olevaa, havaintopiirin toiseksi suurinta nientä. Joskus valinta ei ole selvä, ja silloin auttaa, jos vastarantaa kutsutaan *Pikkuniemeksi*, mikä onkin tavallista. (Vrt. Kiviniemi 1975: 10.)

Sen sijaan vastaava *Isoniemi* on harvinainen; niin primaari on talon sisältävä niemi. Harvoin on todella tarpeen osoittaa, kummasta on kyse. Kun kuitenkin esim. verkot on laskettu niemien väliseen lahteen, lähtörantana on voinut olla yhtä hyvin eteläinen kuin pohjoinen. Jälkimmäistä tarkoitettiin, kun laskeminen alkoi *Isonniemennokasta*.

Yhdistämätön appellatiiviniemi viittaa intressidominanssin suuntaan. Määräväänä on näkymä talon pihasta etelään ja länteen. Silloin *Ranta, Lahti* ja *Mukka* ovat primaaristi selviä (siten kuin karttaan on merkitty). Yhdysnimetkin ovat appellatiivin luonteisia: *Selkäkivi* ja *Lahdenperä*, ehkä *Mukanjätkä*. Talon pohjoispuolella on sitten sekundaareja paikkoja: *Uimaranta* ja *Korvalahti* sekä *Korvalahdenperä*.³

Ovatko mainitut yhdistämättömät sanat silti appellatiiveja, vaikka ne viittaa-

³ Seudun laaja *Korva*-nimistö ei käsitäkseni liity suhdesanaan tai appellatiiviin *korva* vaan Olkkajärven suurnimistön jakaumasta päätellen sukunimeen *Korva*.

Kartta: Kulusniemen ympäristöä ja sen nimistöä.

vat puhujan mielestä määräpaikkaan? Proprin ja appellatiivin raja määräytyy mielestäni niin, että myös kuulijan tulkinta merkitsee; mikäli kumpikin viestintäpuoli tajuaa sanan viittaavan tiettyyn paikkaan siltään, ilman tekstiyhteyden apua, niin kyseessä on propri (Kiviniemi 1975: 23). Vaikka tämä määritelmä pitäisikin paikkansa, sitä on vaikea soveltaa, koska viestintäpuolten mahdolliset ajatustenkulut jäävät arvailun varaan.

Yhdistämättömät maastotarkoitteiset substantiivit ovat kuitenkin mielestäni propreja neljässä tapauksessa: 1) Rinnakkaisnimenä on vastaava *koti*-alkuinen yhdyssana, esim. *Kotikangas*, *Koti-*

lahti, *Kotiranta* nimille *Kangas*, *Lahti*, *Ranta*. 2) Yhdistämätön nimi voisi semanttisesti olla *koti*-alkuinen, esim. *Järvi*, *Niemi*, *Talo*; merkitysvastineiksi sopisivat »Kotijärvi», »Kotiniemi», »Kotitalo». 3) Rinnakkaisnimeä ei ole, esim. *Mukka*; selittävästi kyllä voidaan sanoa *lahemperän mukka*. 4) Nimi tarkoittaa jo selvästi muuta kuin identtinen appellatiivi, esim. *Niemi* kylää ja *Lahti* kaupunkia (Nissilä 1962: 60, 68).

Rinnakkaisnimien elävä esiintyminen vahvistaa sitä ajatusta, että varsinaisten paikannimien rajamaastossa on »(semi)-appellativaaleja» (Andersson 1973: 150–158). Dalberg (1985: 128–130) ei pidä termiä oikeana paikannimien syn-

kronisessa tarkastelussa, vaikka nimen synnyn alussa on voinut puhua appella-tivaalimerkityksestä, koska esim. tansk. *Kalvehaven* nimesi tarkoitteensa ja samalla liitti sen 'vasikkahakojen' luokkaan. Minusta tämä ei välttämättä olekaan siirtymävaihe, vaan tila voi vallita jatkuvasti. Joskus tietysti käy niin, että *Kalvehaven* ei pysykään vasikkahakana eikä *Lahti* lahtena vaan muuttuu aivan muuksi, niin kuin monet Savolaiset ovat täysiä pohjalaisia. Silti proprilla yleensä voi olla merkitseviä appellatiivisia piirteitä ja se siis voi olla appellatiivinimi.

Kulusniemen ympäristön appellatiiviniemien joukkoa voisi kartuttaa uudella rypäällä, joka on astetta kauempana »kodista», jos muut kotipiirissä yksiselitteiset maastosanat otetaan mukaan. Tällaisia rajatapauksia on kahdeksan (taulukko 1). Ilman tekstiyhteyttä nuo sanat tulkittiin Kulusniemessä tiettyä hallitsevaa paikkaa tarkoittaviksi. Kyseessä on kaikista mahdollisista lähin tai suurin taikka näköpiirissä, tai tarjolla on vain yksi koko seudulla.

Yksiselitteisten appellatiivien tarkoitteena oli lähin peräti kahdeksassa tapauksessa: *kivi*, *jänkä*, *saaret*, *luusua*, *lampi*, *aapa*, *vaara*, *kivalo(t)*. Etäisyys saattoi silti olla neljä kilometriä talosta, mutta kohde on silloin suuri. Paikan näkyminen Kulusniemen ympäristöön voisi selittää viisi tapausta: *kivi*, *jänkä*, *saaret*, *luusua*, *kivalo*. Yhdessä näkyvyys on välttämätön piirre (*vaara*), koska näköpiirissä on useita samanlaisia. Kohteen koko on ilmeisesti ratkaisevana piirteenä, kun selitetään kaksi appellatiivia vain tilanneyhteyden (Kulusniemessä olemisen) pohjalta: *joki* ja *luusua* 'joen t. ojan lähtökohta järvässä t. lammessa'. Ainous selittää *saarten* tarkoitteen, koska Olkkajärven Alaselällä on Korvalahden saariparin lisäksi vain vähäisiä yksinäisiä saaria rannan tuntumassa.

Moniselitteisiksi jää suuri joukko maastoappellatiiveja. Etäisyyden vuoksi esim. *kumpu* ja *oja* voivat viitata eri tahoille. Koska suuri Raudanjoki virtaa

järven läpi ja Kulusjoki on lähempänä, jokitermit tarvitsevat määritteitä; esim. *koski*, *köngäs*, *niva*, *pudas* ja *vuopaja* eivät viittaa siltään mihinkään.

2. Lähinimistö. Peninkulman mittaisen Olkkajärven toisissa osissa käytetään Alaselän tuntevien kesken yleensä jonkin verran proprisempia nimiä kuin itse paikalla Kulusniemessä. Niinpä taloon tai pääniemeen viitataan nimellä *Kulusniemi*. Parina on *Pikkuniemi*, joka tuskin tulee puheeksi ilman isompaansa. Sama pätee niemien väliseen lahteen, joka on yhä *Kotilahti* kuten talon rantakin *Kotiranta*. Ks. karttaa.

Koska lähinimistön käyttäjät joutuvat ottamaan huomioon suuren alueen, pelkät yksisanaiset appellatiivit eivät käy. Appellatiivimaiset yhdysnimet (*Kotilahti*, *-ranta*) tulevat kysymykseen, koska Alaselällä ei satu olemaan toista taloa, eikä yhdyssanoja yleensä tulkita muuksi kuin erisnimeksi, kun ne ovat sitä tyyppiä (Kiviniemi 1975: 11–12); esim. *kotirantaa* ei käytetä appellatiivina. Näin lähinimistö tukeutuu kotinimistöön, mikä on valintatilanteessa suosikkisuunta; esim. juuri *Kotilahti* mieluummin kuin *Kuluslahti*.

3. Etänimistö. Vielä harvempaa nimistöä tarvitaan, kun ollaan etäällä puheena olevasta maastosta. Esim. uittolaisten kesken jossakin Raudanjokivarressa ei tilanneyhteyksistä ole apua, joten nimen täytyy viitata suoraan ja kiistattomasti itse maastoon. Niinpä *Kotilahti* ei enää viesti ja tilalle tulee *Kuluslahti*. Naapurikylässä keskustellessa Pikkuniemi paljastuu *Pikku Kulusniemeksi* ja tuon lahden takainen on siis *Iso Kulusniemi*. Nimien asun samapainoisuus osoittaa niiden tarkoitteiden merkitystä esim. uiton kannalta: lahti on tärkeämpi kuin niemet, joiden ei katsota eroavan toisistaan.

Etänimistö (ks. kartasta isolla merkityjä) on perin kaukana kotinimistöä: yhteisiä nimiä ei ole lainkaan. Talossa

Havaintoja

TAULUKKO 1: määräpaikkaan viittaavan appellatiivin tulkitseminen Kulusniemen maastossa.

Sana	Primaari tarkoite	Kriteeri	-arvo	Vertailukohta	-arvo
<i>aapa</i>	<i>Korva-aapa</i>	Etäisyys	3 km	<i>Vianaapa</i>	5 km
<i>joki</i>	<i>Raudanjoki</i>	Leveys (Etäisyys	50 m 1½ km)	<i>Kulusjoki</i>	10 m (1 km)
<i>jänkä</i>	<i>Mukanjänkä</i> (näkyvä)	Etäisyys	0,4 km		
<i>kivalot</i>	<i>Rantakivalo</i> (näkyvä) ja <i>Pattaskivalo</i>	Etäisyys	4 km	<i>Kivalot</i>	30 km
<i>kivi</i>	<i>Selkäkivi</i> (näkyvä)	Etäisyys	0,3 km	<i>Luusuankivi</i>	1 km
<i>lampi</i>	<i>Korvalampi</i>	Etäisyys	2 km	<i>Mäki-Korvalampi</i>	4 km
<i>luusua</i>	<i>Olkkaalusua</i> (näkyvä)	Leveys Etäisyys	50 m 1½ km	<i>Korvalammin luusua</i>	5 m 1½ km
<i>saaret</i>	<i>Isosaari</i> ja <i>Pikkusaari</i> (näkyvät)	Koko Koko Etäisyys	50 m 10 m 0,6 km	Kulusjoen suussa	50 m 1 km
<i>vaara</i>	<i>Korvavaara</i> (näkyvä)	Etäisyys Korkeus järven- pinnasta	3 km 50 m	<i>Olkkaavaara</i> (näkyvä) <i>Hotinvaara</i> (näkyvä) Etäisyys Korkeus	8 km 120 m 3 km 20 m

tuskin edes tunnettiin rinnakkaisnimiä *Iso Kulusniemi* ja *Pikku Kulusniemi*.

Paikkaan viittaavat sanat ovat intiimissä yhteisössä niukkasisältöisiä, sinänsä vähän sanovia. Pelkkien demonstratiivien täydennyksiksi tulevat edellä esitetyn tapaiset kotinimet, appellatiivimaiset pro-

Rakenteeltaankaan nämä nimet eivät aluksi liity toisiinsa, koska niitä ei tarvitse suhteuttaa naapureihinsa tai laajempiin osiin. Lähinimistössä alkaa jo oireilla kytkeytyminen toisiin nimiin. Vastakohtasanat, esim. *pikku*, implikoivat tietysti parinsa, joka voi sitten olla tuntomerkitön.

Etänimistö on selvästi systemaattista,

ja alkaa muodostua nimikimppuja eri perustein. Esim. nimien määräiteosan yhteinen aines sitoo nimet toisiinsa ja voi myös paikantaa nimirypään jonnekin; esim. *Kulus*-aines kytkee paikat *Kuluskaira*an. Tältä erämaa-alueelta laskee monihaarainen *Kulusjoki* *Olkajärveen* juuri *Pikku Kulusniemen* eteläpuolelle (kartta). Itse sana on appellatiivina murteessa tuntematon.

Parilliset määräiteosat ovat tuntomerkkisiä: *Pikku Kulusniemen* rinnalla on tasapainoisesti *Iso Kulusniemi*. Nämä etänimet todistavat, että järven kaakkoispään niemistä kaksi ulkonevinta käsitetään pariksi, mutta tätä tietoa ei edellytetä kuulijalta. Sen sijaan vastaavat lähinimet *Pikkuniemi* ja *Kulusniemi* eivät ilman muuta sitoudu pariksi. Käytännössä kuitenkin parius tajutaan siitä, että *pikku* ei ole tässä laatusana 'pieni', joka luonnehtisi niemeä (koska tämä on järven pisimpiä), vaan se on vertailusana 'pienempi', joka merkitsee sen koon nimenomaan toisen niemen suhteen, ei yleisesti. Lähikielessä vertailun kohteeksi tarjoutuu vain *Kulusniemi*.

Sama ihminen saattoi eri yhteyksissä käyttää eri sosio-onomastisia luokkia. Talon piirissä hyödynnettiin tietenkin kotinimistöä, muualla Alaselällä tuttavien kanssa lähinimiä mutta outojen uittomiesten kesken tai virallisissa yhteyksissä etänimistöä.

Helposti havaitsee, että sosio-onomastista vaihtelua esiintyy kaikkialla. Erämaataloa suuremmissa nimiyhteisöissä, esim. kirkonkylissä ja kaupungeissa, tarvittaisiin otostutkimuksia, koska käyttäjäkunnat ovat suuria ja muilla keinoin tavoittamattomia (vrt. Slotte—Zilliacus—Harling 1973). Edellä esitelty talon

piiri on syrjäinen paikka ja sen nimi-yhteisö on ollut aina pieni. Niinpä olen voinut hyödyntää merkitsevää osaa käsitellyn lähinimistön ja varsinkin kotinimistön käytöstä vakinaisen asutuksen loppuessa seudulta.

LÄHTEET

- ANDERSSON, T. 1973: Om ortnamn och ortnamnsforskning. — Namn och bygd 61 s. 150—158.
- BENSON, SVEN 1976: Psykologiska och sociologiska aspekter på tillkomsten av ortnamn. — Zilliacus 1976 s. 43—48.
- DALBERG, VIBEKE 1985: On homonymy between proper name and appellative. — Names 33 s. 127—135. American Name Society.
- KIVINIEMI, EERO 1975: Paikannimien rakennetyypeistä. Suomi 118:2. SKS, Helsinki.
- 1976: Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karakter. — Zilliacus 1976 s. 49—58.
- NISSILÄ, VILJO 1962: Suomalaista nimistöntutkimusta. SKST 272. Helsinki.
- SLOTTE, PETER — ZILLIACUS, KURT — HARLING, GUNILLA 1973: Sociologiska namnstudier. — Zilliacus 1973 s. 97—180.
- ZILLIACUS, KURT 1973 (toim.): Synvinklar på ortnamn. Meddelanden från Folkkultursarkivet 1. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- 1976 (toim.): Ortnamn och samhälle: aspekter, begrepp, metoder. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Borgå.